

Теорія та історія держави і права історія політичних і правових учень
УДК 340.15(410) "18": 331- 053.5

Стеценко Ніна Сергіївна

*кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри
історії держави і права України та зарубіжних країн
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Стеценко Ніна Сергеевна

*кандидат юридических наук, старший преподаватель кафедры
истории государства и права Украины и зарубежных стран
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого*

Stetsenko Nina

*PhD in Law, Senior Lecturer of the Department of
History of State and Law of Ukraine and Foreign Countries
Yaroslav Mudryi National Law University*

Рябущенко Данило Юрійович

*студент
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Рябущенко Даниил Юрьевич

*студент
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого*

Riabushchenko Danylo

*Student of the
Yaroslav Mudryi National Law University*

ЕВОЛЮЦІЯ ЗАХИСТУ ДИТЯЧОЇ ПРАЦІ У ЗАКОНОДАВЧИХ АКТАХ АНГЛІЇ У XIX СТ.

**ЭВОЛЮЦИЯ ЗАЩИТЫ ДЕТСКОГО ТРУДА В
ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ АКТАХ АНГЛИИ В XIX СТ.
THE EVOLUTION OF CHILD LABOR PROTECTION IN THE
LEGISLATIVE ACTS OF ENGLAND IN THE XIX CENTURY**

Анотація. Статтю присвячено дослідженню еволюції законодавчого захисту дитячої праці на прикладі Англії. Першочергово зазначаються витоки практики застосування дитячої праці, які сягають XVI ст. Висвітлюється ідейний перехід розуміння явища застосування дитячої праці від феодально-аграрної до промислово-капіталістичної епохи.

Встановлено, що першим нормативно-правовим актом, у якому робилися спроби регулювання дитячої праці, був Статут про учнів 1562 року. Доведено, що саме цей Статут захищав дітей від надмірної експлуатації протягом двох століть. Звертається увага на поступовий розвиток машинно-фабричного виробництва та залучення до нього дитячої робочої сили.

Аналізуються причини та наслідки залучення дітей до виробництва з використанням механічних двигунів. Визначається механізм залучення та набору дітей до категорії «фабричних учнів». З'ясовуються умови праці, побуту та тривалість робочого часу дітей на фабриках.

Детально розглядається фабричне законодавство, причини та наслідки його впровадження. У хронологічному порядку висвітлюються визначальні акти фабричного законодавства та аналізуються їх основні норми. Вказуються звіти парламентських комісій та різноманітних інспекцій щодо дослідження умов праці дітей на виробництві, аспектів виховання та навчання дітей.

Розглянуто поступове розширення фабричного законодавства на інші види фабричного виробництва, де була наявна праця дитини.

Наводяться думки науковців щодо наслідків впровадження фабричного законодавства. Представлено факти щодо реагування прогресивних членів англійського суспільства на надмірну експлуатацію дитячої праці, а також зазначається критика щодо недосконалості законодавства про захист дитячої праці. Звертається увага на статистику щодо ступеня залучення дітей та підлітків до праці на різноманітних виробництвах.

Ключові слова: *експлуатація дитячої праці, фабричне законодавство Англії 19 століття, фабричні учні, умови праці, промисловість.*

Аннотація. *Стаття посвячена дослідженню еволюції законодавчої зашити дитячого труда на прикладі Англії. Спочатку вказуються історичні основи практики зашити дитячого труда, які походять з XVI століття. Розглядається ідейний перехід зашити зашити дитячого труда від феодально-аграрної до промислово-капіталістичкої епохи.*

Встановлено, що першим нормативно-правовим актом, в якому робились спроби регулювання дитячого труда, був Закон про учеників 1562 року. Доведено, що саме цей Закон захищав дітей від надмірної експлуатації впродовж двох століть. Звертається увага на поступове розвиток машинно-фабричного виробництва і залучення до нього дитячої робочої сили.

Аналізуються причини і наслідки залучення дітей до виробництва з використанням механічних двигачів. Визначається механізм залучення і набору дітей до категорії «фабричних учеників». Розглядаються умови труда, життя і тривалість робочого часу дітей на фабриках.

Детально розглядається фабричне законодавство, причини і наслідки його зашити. В хронологічному порядку розглядаються

определяющие акты фабричного законодательства и анализируются их основные нормы. Указываются отчеты парламентских комиссий и различных инспекций по исследованию условий труда детей на производстве, аспектов воспитания и обучения детей.

Рассмотрено постепенное расширение фабричного законодательства на другие виды фабричного производства, где присутствовал труд ребенка. Приводятся мысли ученых о последствиях внедрения фабричного законодательства. Представлены факты по реагированию прогрессивных членов английского общества на чрезмерную эксплуатацию детского труда, а также отмечается критика относительно несовершенства законодательства о защите детского труда. Обращается внимание на статистику по степени привлечения детей и подростков к труду на различных производствах.

Ключевые слова: *эксплуатация детского труда, фабричное законодательство Англии 19 века, фабричные ученики, условия труда, промышленность.*

Summary. *The article is devoted to the study of the evolution of the legislative protection of child labor on the example of England. First of all, the origins of the practice of child labor, which date back to the XVI century. The ideological transition of understanding the phenomenon of the use of child labor from the feudal-agrarian to the industrial-capitalist era is highlighted.*

It is established that the first legal act in which attempts were made to regulate child labor was the Charter of Students of 1562. It has been proven that this Charter protected children from excessive exploitation for two centuries. Attention is paid to the gradual development of machine-factory production and the involvement of child labor.

The causes and consequences of involving children in production using mechanical engines are analyzed. The mechanism of involvement and

enrollment of children in the category of "factory students" is determined. The working, living and working hours of children in factories are being clarified.

The factory legislation, the reasons and consequences of its introduction are considered in detail. The defining acts of the factory legislation are covered in chronological order and their basic norms are analyzed. Reports from parliamentary commissions and various inspections on the study of children's working conditions at work, aspects of children's upbringing and education are indicated.

The gradual expansion of factory legislation to other types of factory production, where child labor was available, is considered. The opinions of scientists on the consequences of the introduction of factory legislation are given. The facts about the reaction of progressive members of English society to the excessive exploitation of child labor are presented, as well as criticism of the imperfection of the legislation on the protection of child labor. Attention is paid to statistics on the degree of involvement of children and adolescents in work in various industries.

Key words: *exploitation of child labor, factory legislation of 19th century England, factory students, working conditions, industry.*

Постановка проблеми. В Україні, як і у всьому цивілізованому світі права та свободи дітей захищені та урегульовані міжнародним та національним законодавством. Конституцією України [13, ст. 43] встановлено заборону на використання праці неповнолітніх, якщо це небезпечно для їхнього здоров'я та має характер експлуатації [13, ст. 52]. До цього ж у вересні 1991 в Україні набула чинності Конвенція ООН про права дитини, як фундаментальний нормативно-правовий акт, що містить провідні положення та принципи щодо захисту прав дитини від форм фізичного та психологічного насильства, а особливо від економічної експлуатації. Також діють Конвенція МОП про негайні заходи щодо

ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182 та Конвенція МОП про мінімальний вік для прийому на роботу № 138. Крім того, Кодекс законів про працю України точно прописує та визначає права дітей у трудових відносинах, а саме: вік особи, види дозволеної діяльності, оплату праці та умови залучення до цієї праці. Це дає підстави вважати, що захист прав дитини в Україні перебуває під постійним контролем держави. Такий нинішній стан справ щодо охорони прав дітей в Україні набувався протягом багатьох поколінь. І сьогодні, з огляду на глобалізаційні процеси, зростає зацікавленість у набутті такого досвіду країнами Західної Європи, зокрема Великою Британією.

Практика застосування дитячої праці бере свій початок набагато раніше ніж процес зародження капіталістичного ладу в Англії. Діти працювали століттями до початку процесу індустріалізації. За феодального ладу кожна дитина мала обов'язок допомагати своїм батькам у домашніх справах або ж на родинному виробництві. Так звана практика «дитячої експлуатації» була вперше задокументована в середньовічну епоху, коли батьки змушували своїх дітей прясти нитки на ткацькому верстаті [2]. Діти, котрі жили на фермах або в сільській місцевості, доглядали за худобою або працювали на полях. Діти, які мешкали в містах були, як правило, залучені у якості учнів у майстернях або на певного роду виробництвах. Вважалося, що займаючись безкоштовною працею на свого майстра, малолітні особи отримували навички опановування ремеслом, що у подальшому давало їм змогу стати досить кваліфікованими робітниками, отримати фах та навіть розпочати власну справу. І батьки, і діти вважали це цілком справедливою домовленістю, якщо тільки господар не жорстоко ставився до дитини. У феодальні часи суспільство не розглядало дитячу працю за форму експлуатаційної діяльності, це було прийнятним і для базового доходу сім'ї, і для загального розвитку дитини.

З часу побудови перших текстильних фабрик, працевлаштування дітей-учнів, що були на одному рівні з дорослими робітниками, почало змінювати відтінок такої загальноприйнятої «дитячої праці». Вона починала набувати форми експлуатації. Фабричну систему починають критикувати за сувору дисципліну, жахливі умови праці та надмірний робочий час. Чарльз Діккенс називав ці місця роботи «темними сатанинськими млинами», а Е. П. Томпсон, відомий англійський історик, описав їх як «місця вульгарності, нецензурної лайки та жорстокості» [2].

Наприкінці XVIII - на початку XIX століття Англія стала першою країною, котра зазнала глибоких економічних змін та вийшла на шлях індустріалізації. Після винаходу та впровадження парових двигунів відпала потреба в працевлаштуванні дорослих та вибагливих робітників. Власники фабрик почали активно «наймати» дітей із бідних сімей та робітничих будинків. Те, що сталося з ними у фабричних стінах, стало предметом напружених соціальних обговорень та політичних дискусій, які тривають і сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика законодавчого захисту дитячої праці від експлуатації була об'єктом досліджень багатьох дореволюційних, радянських та сучасних авторів. Дореволюційні дослідники соціального законодавства вивчали тематику виникнення дитячого робочого питання та захисту дитячої праці. Це були такі вчені як: В. Зомбарт [4], Ф. Карпов [3], П. Луї [7], Г. Ностиць [9], Г. Геркнер [10], С. Вебб, Ф. Кокс [11]. До прикладу В. Зомбарт [4], у своїх працях детально досліджує історичний розвиток законодавчого захисту дитячої праці, а Г. Ностиць [9] розглядає аспект відсутності дитячої освіти, за умов активного експлуатування дитини як робітника.

Розглядом проблеми розвитку законодавчого захисту дитячої праці від експлуатації в Англії також займалися сучасні вітчизняні та міжнародні

науковці, а саме - К. Татл [2], Л. Рід [1], А. Абдель-Фатах [12], а також Е. Томпсон та К. Нарделлі.

Формулювання цілей статті. Першочерговою метою статті є дослідження питання еволюції законодавчого захисту дитини від трудової експлуатації в Англії. Важливим також є аналіз причин виникнення такого складного явища як «експлуатація дитячої праці». Головним завданням статті є опрацювання та аналіз різноманітних законодавчих актів щодо захисту дітей від трудової експлуатації.

Виклад основного матеріалу. Необхідно почати з того, що першим законодавчим актом в Англії, у якому містилися спроби регулювання дитячої праці був Статут про учнів 1562 року. Статут виданий у часи правління Королеви Єлизавети, чітко дотикався до проблеми експлуатації дитячої праці. Головною метою цього Статуту було намагання зупинити заміщення робочих місць дорослих робітників підлітками, у ремісничих цехах, та захистити останніх від можливої тиранії роботодавців. Даний факт говорить про те, що вже у XVI ст., задовго до початку розвитку капіталістичних відносин, залучення дітей та підлітків до праці відбувалося досить активно. Положення Статуту визначали загальний обов'язок кожного роботодавця, який наймає трьох учнів, мати додатково поденного робітника на кожного учня. Крім того, містилися норми про тривалість робочого дня та про оплату праці учнів. Щодо нормування робочого часу, то влітку він становив 12 годин на добу, а взимку - до закінчення світлового дня. Заробітна оплата праці мала визначатися магістратом під час кожної сесії присвяченій святкуванню дня Пасхальної Неділі. Варто зазначити, що Статути містили процедуру вирішення спорів між учнями та наймачами, що на той час було прогресом у трудових відносинах між робітником та роботодавцем, зважаючи на те, що робітниками виступали діти та підлітки. Суперечки між двома сторонами розглядалися магістратами, які мали виступати не лише у ролі арбітрів, а й

бути захисниками учнів у процесі вирішення спору. Статути Королеви Єлизавети 1562 року регулювали трудові відносини в Англії ще протягом двох століть і були скасовані тільки тоді, коли загальне розповсюдження машинного виробництва обґрунтувало неспроможність впровадження даних норм в новій капіталістичній реальності [11, с. 225- 224].

Упродовж XVIII століття все більше осередків машинного виробництва почали виходити з-під дії Статуту Єлизавети [11, с. 227]. На виробництві тканини, пряжі, бавовняних виробів, машини зводили нанівець мистецтво та силу навчених роботі цехових працівників, тому діти «доставлялися до фабрик цілими ешелонами», а дорослі чоловіки, які витратили свої найкращі роки на вивчення процесу виробництва, залишилися на вулиці [11, с. 226]. Вважалося, що безліч виробничих операцій, які здійснювалися на нових фабричних механізмах та машинах, краще за все виконувалися за допомогою маленьких та кмітливих дитячих рук, аніж неповороткими дорослими. А отже, почався чималий попит на залучення невибагливих та молодих працівників-дітей до важкої та кропіткої фабричної роботи [10, с. 120]. З точки зору фабрикантів та промисловців, діти були ідеальними робітниками заводів та фабрик, оскільки вони слухняні, покірні, зазвичай стримано реагували на покарання і навряд чи створювали б профспілки [2]. Крім того, оскільки машинне виробництво зводило багато виробничих процедур до простих одноетапних дій, то некваліфіковані робітники-діти могли повністю замінити кваліфіковані кадри, при цьому, не претендуючи на заробітну плату. Оплата праці малолітніх осіб складала 30 % від заробітної плати дорослих, а неповнолітніх осіб – 50 %, що було додатковим фактором економії фабрикантів [12, с. 40].

З огляду на вищезазначене, для порятунку свого становища, робітники докладали чимало зусиль до того, щоб магістрати змушували роботодавців дотримуватися «Статуту про учнів» Королеви Єлизавети

1562 р., що пояснювалося скороченням робочих місць та активним залученням неповнолітніх та малолітніх осіб на місця звільнених дорослих робітників. Роботодавці у свою чергу спонукали владні кола та парламент взагалі скасувати Статут 1562 року, що зі свого боку допомогло їм завзято експлуатувати працю дітей. Все ж таки, будучи опорою робітників протягом двох століть, у 1803 році дія Статуту про учнів була призупинена, а вже у 1809 р. він взагалі був скасований [11, с. 227].

Відсутність достатнього законодавчого регулювання праці як дорослих робітників, так і малолітніх та неповнолітніх осіб, а також відсутність законодавчого захисту від експлуатації останніх зі швидким розповсюдженням безробіття серед категорії дорослих робітників, призвело до протестних настроїв серед робітничих кіл. Це змусило державні органи, наприкінці XVIII ст. звернути увагу на дану проблему. Показовим є випадок, коли задля регулювання лондонської шовково-ткацької галузі промисловості були запроваджені Спіталфілдські Акти, котрі являли собою приписи чітко місцевого застосування. Інші ж округи шовково-ткацького виробництва Англії - Ковентрі, Максфілд, Нанітон, не підлягали дії Спіталфілдських Актів, а вже після скасування Статуту про учнів 1562 р. почали потерпати від «лиха промислової анархії». Проаналізувавши ситуацію, що склалася, Комітет Палати Громад у 1818 році констатував, що запровадження найму учнів на умовах неповної оплати праці, спричинило безробіття серед категорії дорослих робітників-чоловіків, прирікши їх на жебракування. При цьому наголошувалося, що допоки Статути Королеви Єлизавети 1562 р. були в дії, подібних ситуацій не відбувалося [11, с. 228-229].

Як вже було наголошено, введення новітніх машинних механізмів на різноманітних виробництвах вимагало заміни вибагливих дорослих робітників на категорію дешевої робочої сили, в особі неповнолітніх та малолітніх. Більшість дітей залучали з південних графств Англії, які

значно відставали за рівнем економічного розвитку [11, с 229]. Досить вагомою була роль робітничих будинків в експлуатації дитячої праці. Дані організації покликані були давати притулок, навчати та захищати дітей, активно піклуючись про них. Проте, злочинна взаємодія керівників робітничих будинків та фабрикантів надала змогу використовувати майже безоплатну працю дітей на фабриках. Це пояснювалося бажанням робітничих будинків ухилятися від свого обов'язку - навчати бідних дітей, та й ще отримати певний прибуток від цього. Розвивалася формальна торгівля дітьми. Керівник робітничого будинку, збирав усіх малолітніх та неповнолітніх осіб до приїзду фабриканта, який у свою чергу, на власний розсуд обирав тих дітей, котрі були придатними до фабричної роботи. Після цього діти вважалися «фабричними учнями» [10, с. 120]. Необхідно наголосити, що «учнів» доправлялися саме у північні графства Англії, які були осередками нових фабрик, заводів та гірничодобувних підприємств. Дітей оселяли у збудовані біля фабрики бараки, які були тісні та некомфортні для життя. З огляду на це, роботодавці запроваджували роботу у дві зміни - нічну та денну. Поки одна зміна дітей працювала на фабриці, інша спочивала у бараках, і навпаки [11, с. 229- 230]. Робочий час сягав приблизно 14-16 годин на добу. Через жахливі умови життя та постійну виснажливу працю, діти рятувалися втечею, іноді ситуація доходила і до самогубства.

Необхідно зазначити, що і байдужість батьків також певним чином впливала на експлуатацію дитячої праці. Як зазначав британський історик Е. П. Томпсон, цілком вірним було те, що батьки не лише потребували заробітку своїх дітей, але й очікували, що вони активно працюватимуть [1]. Дитяча праця вважалася «підтримувальним елементом добробуту у родині» [12, с. 39].

Епідемія тифу у 1796 р. в місті Манчестер серед малолітніх працівників на котнової фабрики, змусила владу звернути увагу на

проблему експлуатації дитячої праці, що надалі сприяло розробці нової системи законодавчого захисту дітей, а згодом, і всіх категорій робітників [10, с. 121]. З огляду на це, на початку XIX ст. починають запроваджуватися санітарні комісії в різних містах Англії. Комісії доповідали, що навіть за відсутності різних хвороб серед малолітніх працівників, утомлива праця у приміщенні фабрики є дуже шкідливою для молодого організму дитини. Висока температура та забруднення повітря, відсутність фізичної активності, нічна та тривала денна праця виснажували життєві сили дітей [9, с. 32]. Після таких перевірок та розслідувань влада активно почала розробляти законодавчі акти, що стосувалися регулювання такої неконтрольованої проблеми як праця дітей.

Закон про здоров'я і моральність учнів 1802 року (Health and Morals of Apprentices Act) був першим законодавчим актом, який призначався задля поліпшення умов фабричних учнів, які працювали на бавовняних фабриках. Також цей Закон був першим прогресивним розв'язанням проблем, котрі були висвітлені санітарними комісіями. Він регламентував обмеження робочого часу учнів до 16 років, на фабриках, до 12 годин [3, с. 28]. Важливо додати, що Закон встановлював сувору заборону праці дітей в нічний час та визначав санітарно-гігієнічні норми їх утримання. Також передбачалося відокремлення місць відпочинку для дівчат і хлопців, при цьому кожна дитина забезпечувалася одягом та білизною. Варто зазначити, що згідно з Законом, необхідна увага приділялася й інтелектуальному розвитку молодих робітників. Виділялося 4 години кожного дня на освоєння письма, читання та арифметики, крім того, принаймні година надавалася на вивчення християнської етики. У випадках порушення вищезазначених правил, роботодавці мали сплатити штраф від 2 до 5 фунтів, як зазначає нормативно-правовий акт [5].

Необхідно зауважити, що Закон про здоров'я і моральність учнів 1802 застосовувався лише до учнів, які були на поруках робітничих

будинків. Щодо інших дітей, то вони не підпадали під дію цього закону. [11, с. 230]. Отже, попри те, що Закон про здоров'я і моральність учнів 1802 р. заклав підвалини законодавчого регулювання дитячої праці, він, однак не розв'язав усіх нагальні проблеми [7, с. 83]. Це відбувалося тому, як наголошував дослідник Лоуренс Рід, що усі законодавчі акти, які регулювали працю саме фабричних учнів, а особливо Закон про здоров'я і моральність учнів 1802 року, були прямим пережитками феодального минулого Англії. Порівнюючи «механізм найму» фабричних учнів та систему кріпосного права, Рід доходить до висновку, що капіталізм не є системою примусу, але експлуатація дитини, яка купувалася та продавалася, була змушена багато працювати в будь - яких умовах та за будь - яку компенсацію, є прямим продовженням системи кріпосного права [1].

У 1816 році відбулося парламентське розслідування справ на текстильних фабриках, з метою визначення дієвості Закону про здоров'я і моральність учнів 1802 року. Звіт вказував, що діти працюють починаючи з 6 - 7 років. Були свідчення навіть про малолітнього робітника 3-річного віку. Робочий час дітей, зазвичай, становив 12 годин на добу, а подекуди, і всі 14-15 годин. Крім того, заборона нічної праці дітей Законом про здоров'я і моральність учнів 1802 року активно нехтувалася і порушувалася. Варто згадати слова британського державного і політичного діяча Роберта Піля, який був зачинателем першого фабричного Закону 1802 р. та ініціатором парламентського розслідування 1816 р. Він наголошував: « Таке необдумане та необмежене використання праці бідних дітей буде мати жахливі наслідки для наступних поколінь; фабричні машини, котрі доведені до ідеалу, з благословення народу, перетворюються в страшне прокляття»[9,с.330]. Використовуючи відомості першої доповіді парламентського розслідування 1816 року, науковці Фрейенбергер та Нардінеллі дійшли висновку, що діти складали

значну частину робочої сили на текстильних фабриках. Вони підраховали, що 4,5% працівників бавовняної промисловості були молодшими 10 років, а 54,5% були молодшими 19 років. Це було яскравим підтвердженням того, що зайнятість дітей та молоді була широко поширеною на фабричних виробництвах Англії [2].

Наслідки парламентського розслідування 1816 року відобразилися в новому Законі про бавовняні млини та фабрики 1819 р. (Cotton Mills and Factories Act) [11, с. 230]. Даний Закон оголошував заборону працевлаштування дітей, які не досягли дев'ятирічного віку на будь-яку фабричну роботу [11, с. 230]. Встановлювався максимальний робочий день, а саме 12 годин для малолітніх осіб, які не досягли 16-річного віку [4, с. 54].

Необхідно наголосити, що невдовзі прийнятий Фабричний Закон 1831 р. (Factory Act 1831), розроблений Джоном Гобгаузем, намагався синтезувати та доповнити попередні законодавчі акти [11, с. 231]. Нормативно-правовим актом не допускалася нічна праця для осіб, які не досягли 21 року [5]. Крім того, недільний робочий час для всіх фабричних робітників, котрі не досягли 18-річного віку мав становити не більше 69 годин.

Дослідження Каролін Татл показують, що тенденція до залучення дітей та підлітків до фабричного виробництва зростала та поширювалася. Вона підраховала, що діти до 13 років складали приблизно 10-20% робочої сили на бавовняних, вовняних, льняних і шовкових фабриках у 30-х роках ХІХ ст. При цьому, на цих підприємствах, зайнятість молоді у віці від 13 до 18 років була вищою, ніж серед молодших дітей, і складала приблизно 23 - 57% робочої сили [2].

У 1832 році Том Садлер та Річард Остлер внесли в парламент новий законопроект, котрий поширював дію свого застосування на ткацько-прядильні сфери фабричного виробництва. Це пояснювалося тим, що

попередні фабричні закони регулювали працю дітей лише на бавовняних фабриках. Так був створений Фабричний Закон 1833 року (Factory Act 1833) [11, с. 231]. Він був ефективнішим від попередніх фабричних законів та діяв на бавовняних, вовняних, конопляних, полотняних, шовкових, та лляних фабричних виробництвах та не дозволяв наймати на роботу осіб, які не досягли 9-річного віку [8]. Встановлювалися максимальні строки робочого часу щоденної та тижневої праці для фабричних учнів, які були поділені на дві категорії - підлітки та діти. Для дітей (9-13 років) запроваджувався максимальний робочий день у 9 годин, та 42 години максимального робочого часу протягом тижня. Підлітки (13-18 років) мали 12 максимальних робочих годин на день та 69 годин протягом тижня відповідно. Також Закон регламентував заборону на нічну працю від 20 години вечора до 5 годин ранку для осіб, які не досягли 18-річного віку [7, с. 68]. Крім того, вводилися посади 4 інспекторів, які призначалися королем та мали забезпечувати нагляд за відвідуванням школи дітьми, що були залучені до фабричного виробництва. Інспектори могли видавати доповнення та тлумачення, які також були необхідними для реалізації та виконання цього нормативно-правового акту [8]. З виданням Фабричного Закону 1833 р., фабричний інспектор став постійним інститутом, а посади інспекторів займали чотири особи [4, с. 57].

Фабричний Закон 1833 р. призвів до значного зниження чисельності малолітніх робітників, залучених у фабричне виробництво. Необхідно наголосити, що власників фабрик настільки обурило положення про скорочення робочого дня дітям, що більшість роботодавців вважали за краще взагалі відмовитися працевлаштовувати осіб від 9 до 13 років. Фабриканти починали наймати підлітків від 13 років, які могли працювати 69 годин на тиждень. Внаслідок цього чисельність дітей, які працювали на фабриках знизилася з 56 тис. (1835 р.) до 29 тис. (1838 р.), попри те, що кількість фабрик значно збільшувалася [11, с. 234].

У 1840 році був заснований королівський комітет для визначення умов праці дітей на тих виробництвах, які не підлягали жодній законодавчій регламентації. Головним напрямком цієї комісії було дослідження умов праці дітей у гірничодобувній промисловості [9, с. 334]. Комісія доповідала, що існували прецеденти залучення дітей 4 років до праці у копальнях, але зазвичай малолітні особи у цій галузі починали працювати з 8-річного віку [4, с. 1]. При цьому, тривалість робочого часу дітей на копальнях, в залежності від регіону, коливалася від 11 до 14 годин на добу. Майже скрізь діти працювали стільки, скільки й дорослі робітники, а у деяких випадках, це було 16 і навіть 18 годин [4, с. 2-4]. Праця у цій галузі була надто важкою для дітей, бо передбачала перетягування вагонеток з вугіллям, а також чергування біля них [4, с. 1-2]. До того ж, є свідчення, що на копальнях графств Йоркширу, Ланкаширу та Дербіширу фіксували випадки, коли малолітні діти були приставлені до парових машин, задля контролю та нагляду над проведенням операцій підйому та спуску робітників [4, с. 3]. Щодо статистики, то діти та молодь складали відносно велику частку робочої сили на вугільних копальнях в Англії, ця цифра у 40-х роках коливалася від 19 до 40% [2].

Як наслідок звітів королівської комісії, у 1842 році на законодавчому рівні, постало питання захисту малолітніх від експлуатації на гірничодобувній промисловості. Закон від 10 серпня 1842 встановлював заборону на різноманітні види підземних робіт для дітей, які не досягли 10-річного віку [7, с. 89-90].

У 1843 році королівська комісія продовжує свою діяльність та розпочинає дослідження умов праці дітей на залізничній, гончарній, фарбувальній, табачній та ін. сферах промисловості [9, с. 334]. Розглядала комісія і аспекти виховання та навчання дітей. Наприклад, в окрузі Вольверхемптон, лунали пропозиції активістів звернути увагу на стан морального та інтелектуального розвитку дітей, що був на самому

низькому рівні. Після опитування були наведені переконливі випадки інтелектуального регресу молоді. До прикладу, один молодий парубок 16 років вважав, що «Ісус багато віків тому був королем Лондона», а декілька хлопчиків взагалі не знали про існування такого міста. У молодих робітників були відсутні моральні принципи, з огляду на байдужість до своїх батьків щодо питань виховання, яких майже завжди турбували лише заробітки власних дітей [4, с. 6-7].

Що стосувалося умов праці дітей на різноманітних виробництвах, то разом з певним прогресом все-таки продовжували існувати зловживання. Наприклад, на скляних заводах діти продовжували працювати вночі, що було заборонено прийнятими законодавчими актами. До того ж, фіксувалися випадки, коли неповнолітні працювали по 36 годин без відпочинку, що дуже негативно позначалося на їхньому організмі [9, с. 337-338]. Це було причиною того, що діти виглядали «живими мерцями», як описував їх лікар робітничого будинку містер Сміт, більшість з них були з блідим кольором обличчя, хворобливо змарнілі та з понурим виглядом, не подаючи жодної схильності до сміху, веселощів або просто гарного настрою [10, с. 124].

Головним прогресом в царині законодавчого захисту праці дітей від експлуатації був Закон про регулювання роботи майстерень 1867 р. (Workshops Regulation Act 1867). Він був створений з метою розширення сфери дії фабричного законодавства на всі мануфактури із механічними двигунами. Але його найважливішим положенням було обмеження праці малолітніх дітей до 6 годин на добу. Також, для підлітків вводився 12-годинний робочий день, за умови, що середній максимум робочого часу не повинен бути вищим за 10 годин. Крім того, у Законі регулювалися питання нічної праці та відпочинку дітей, а саме нічна робота від 21 годин вечора до 5 години ранку повністю заборонялася. Неділя оголошувалася

вихідним днем, а робочий день суботи встановлювався як скорочений (робочий процес тривав до 2 годин дня) [7, с. 68].

Надалі, законодавство про захист праці дітей поступово стає складнішою системою, яка містить суперечливі положення. З огляду на це, у 1875 році було засновано новий королівський комітет, який мав на меті консолідувати і у подальшому розвивати та доповнювати Фабричні Закони щодо захисту дитячої праці. Це завдання не було повністю виконане, але окремі пропозиції лягли в основу Закону про фабрики та майстерні 1878 р. (Factory Act 1878) [9, с. 342].

Покращення стану захисту дитячої праці відбулося з прийняттям Закону про фабрики та майстерні 1878 р. Він об'єднав та синтезував окремі положення попередніх актів, виробивши ефективну основу захисту дітей від трудової експлуатації та заклавши підвалини подальшого законодавчого регулювання питань праці дитини [6]. Акт поширював сферу своєї дії на всі фабрики та заводи, в яких було наявне залучення малолітніх та підлітків до виробничого процесу. Вагомим було те, що Закон містив положення про необхідні санітарні умови праці дітей. Варто зазначити, що Закон також містив приписи про дотримання необхідних правил безпеки для дітей, праця яких пов'язана з вантажопідйомними механізмами. Уперше у Законі містилася заборона залучення дітей до виготовлення білої фарби з використанням свинцю, покриття дзеркал ртуттю, а також заборонялося очищати механізми, під час їх роботи [7, с. 83]. Крім того, Закон про фабрики та майстерні 1878 встановлював мінімальний вік працевлаштування дитини - 10 років, та визначав обов'язкову вимогу - освіта для кожної особи до 10 років. Діти віком від 10 до 14 років могли бути працевлаштовані тільки на половину від повного робочого дня [6].

Розвиток законодавчої охорони дитячої праці не призупинився з появою консолідаційного Закону про майстерні та2 фабрики 1878 р.

Прийняття надалі Фабричних Законів 1883, 1891, 1895, 1901 років також мало на меті захистити дітей від надмірної трудової експлуатації [10, с. 126-127].

Фабричний Закон 1891 року (Factory Act 1891) також підняв мінімальний вік для працевлаштування дітей до 11 років, крім того містив положення про поліпшення умов праці дітей на виробництві. Була оголошена обов'язкова вимога наявності спеціального санітарного посвідчення, на тих фабриках, на яких працювало понад 20 осіб, незалежно від статі та віку [7, с. 69, с. 83].

У 1901 р. прийнятий черговий Фабричний Закон (Factory Act 1901), який вніс деякі корективи у регулювання питань захисту прав дитини. Ним заборонялося працевлаштовувати дітей, які не досягли 12-річного віку, тим самим відбувалося підвищення мінімального віку. На початку ХХ ст. це було свідченням реального намагання держави сформувати законодавчий механізм захисту дитячої праці від експлуатації. Поряд з цим, максимальний робочий час для дітей - робітників, які були долучені до ткацьких промислів, знижувався до 55 годин [7, с. 69].

У подальшому, сфера дії англійського законодавства щодо захисту дітей від трудової експлуатації поступово поширюється не лише на галузі промисловості, а й на сферу торгівлі, як роздрібною, так і оптовою. Виданий у 1886 р. Закон регулював трудові відносини та захищав неповнолітніх робітників до 16 років, які працювали у магазинах, ресторанах, на базарах тощо. Законодавчий акт встановлював максимальний робочий час з урахуванням відпочинку неповнолітніх робітників, а саме - 74 години на тиждень [7, с. 70].

Попри значну кількість фабричних законів, до кінця ХІХ ст. у текстильній та гірничодобувній промисловості працювало багато дітей та молоді. Було підраховано, що у 80-х роках, у текстильній та фарбувальній галузі було залучено 58.900 тис. хлопчиків та 82.600 тис. дівчат до 15

років. У гірничодобувній галузі кількість хлопчиків-робітників становила 30.400 тис. [2].

Дослідники вважають, що фабричне законодавство Англії не було ефективним засобом стримування експлуатації дитячої праці, вносячи у цей процес окремі поліпшення, що запроваджувалися дуже повільно. При цьому, невиконання роботодавцями законодавчих приписів держави, загрожувало їм лише штрафом, який був незначним у порівнянні з їх прибутками, що надходили від використання дитячої праці [2].

Існує багато припущень щодо причин зменшення ролі дитячої праці у галузях промисловості на початку ХХ ст. Соціальні історики вважають, що саме піднесення вітчизняної ідеології батька як годувальника, а матері, як домогосподарки було вбудовано у вищій та середній кола населення, а також поширилося і на робітників. Історики у галузі економіки, стверджують, що підвищення рівня життя, яке супроводжувало Промислову революцію, дозволило батькам власноруч утримувати своїх дітей. Деякі вчені стверджують, що батьки почали надавати пріоритет освіті своїх дітей і добровільно відправляли їх до школи. Окремі науковці вважають, що новітні технології, котрі вимагали кваліфіковану підготовку робітника, призвели до загального скорочення використання дитячої праці в Англії [2].

Висновки. Таким чином, законодавче регулювання питань охорони нещадної дитячої праці стали підґрунтям та масивним об'єктом впливу на подальший розвиток трудових та соціальних прав дитини. Першочергово, дитяча праця використовувалася як засіб виховання, самодисципліни або набуття дитиною фаху. Наступ Англійської Промислової Революції повністю змінив та деформував характер застосування праці дитини. Неповнолітні ставали дешевою та доступною робочою силою, у руках промисловців та фабрикантів, які спекулюючи положеннями корисності праці й суспільним вихованням, нещадно запроторювали їх до фабрик,

заводів та копалень. Як говорив Альфред Кідд :«...живі тіла, які у швидкому русі потрапили в залізну хватку машин і кружляли в повітрі...». Це явище в Англії стало розглядатися як політична та соціальна проблема, та неодноразово висувалося як обвинувальний акт капіталістичній системі. На захист дитини було покликано фабричне законодавство Англії, яке стало фундаментом розвитку прав дитини у трудових відносинах. Поступово, за допомогою законодавчого регулювання затверджувалися вікові межі щодо найняття неповнолітніх та малолітніх, скорочувався робочий час, заборонялася нічна праця та запроваджувалася обов'язкова освіта. Все це дало початок розвитку як соціальних прав робітника, так і прав дитини у трудових відносинах, що увійшло у Конвенцію ООН з прав дитини, Конвенції МОП та інші сучасні законодавчі акти міжнародного рівня, котрі на даний час захищають та регулюють права дитини у трудових відносинах.

Література

1. Reed L. Child labor and the British industrial revolution [Електронний ресурс] / Lawrence Reed // Mackinack Center for Public Policy (Original work published 1976). Retrieved April, 27, 2007. URL: <https://www.mackinac.org/3879>
2. Tuttle C. Child Labour during the British Industrial Revolution [Електронний ресурс] / Carolyn Tuttle // EH Net Encyclopaedia. 2001. URL: <https://eh.net/encyclopedia/child-labor-during-the-british-industrial-revolution/>
3. Карпов Ф. І. Инспекция Труда (Фабричная инспекция) и охрана рабочих на Западе. С.Петербург: «Городская Типография», 1905. 71 с.
4. Зомбарт В. Промышленный рабочий вопрос. Санкт-Петербург: типография товариства «Общественная Польза», 1906. 95 с.

5. The 1802 Health and Morals of Apprentices Act. URL: <http://www.historyhome.co.uk/peel/factmine/1802act.htm>
6. Factory Legislation 1802-1878. URL: <http://www.historyhome.co.uk/peel/factmine/factleg.htm>
7. Луї П. Рабочее Законодательство в странах старого и нового света. С. Петербург: Типографія товариства «Общественная Польза», 1905. 132 с.
8. Витяги з Фабричного Закону 1833 року. Extracts from The Factory Act of 1833. URL: <http://www.historyhome.co.uk/peel/factmine/factact.htm>
9. Ностиц Г. Рабочий класс Англии в девятнадцатом столетии. Москва: Издавництво К. Т. Солдатенкова, типографія В. Ріхтер, 1902. 741 с.
10. Геркнер Г. Рабочий труд в Западной Европе. С. Петербург: Издавництво журналу «Образование», 1899. 532 с.
11. Вебб С., Кокс Х. 8-ми часовой рабочий день. С. Петербург: типографія товариства «Общественная Польза», 1904. 312 с.
12. Фатах Абдель А.. Історія дитячої праці та її законодавчого регулювання в ХІХ столітті / Анна Абдель Фатах // Правовий часопис Донбасу. 2020. №1 (70). С. 38-46.
13. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

References

1. Reed L. Child labor and the British industrial revolution [Electronic Resource] / Lawrence Reed // Mackinack Center for Public Policy (Original work published 1976). Retrieved April, 27, 2007. URL: <https://www.mackinac.org/3879>
2. Tuttle C. Child Labor during the British Industrial Revolution [Electronic Resource] / Carolyn Tuttle // EH Net Encyclopedia. 2001. URL:

<https://eh.net/encyclopedia/child-labor-during-the-british-industrial-revolution/>

3. Karpov F. Labor Inspection (Factory Inspection) and protection of workers in the West. S. Petersburg: «Gorodskaya Tipografiya», 1905. P.71.
4. Sombart W. Industrial working question. St. Petersburg: tipografiya tovaristva «Obshchestvennaya Pol'za», 1906. P. 95.
5. The 1802 Health and Morals of Apprentices Act [Electronic Resource] // A web of English history. URL: <http://www.historyhome.co.uk/peel/factmine/1802act.htm>
6. Factory Legislation 1802-1878 [Electronic Resource] // A web of English history. URL: <http://www.historyhome.co.uk/peel/factmine/factleg.htm>
7. Lui P. Labor legislation in the countries of the old and new world. St. Petersburg: Tipografiya tovaristva «Obshchestvennaya Pol'za», 1905. P.132
8. Extracts from The Factory Act of 1833 [Electronic Resource] // A web of English history. URL: <http://www.historyhome.co.uk/peel/factmine/factact.htm>
9. Nostitz G. The working class of England in the nineteenth century. Moscow: vidavnitsvo K. T. Soldatenkov, tipografiya V. Rikhter, 1902. P. 741.
10. Gerkner G. Labor labor in Western Europe. St. Petersburg: vidavnitstvo zhurnalu "Obrazovaniye", 1899. P. 532.
11. Webb S., Cox H. 8 hour working day. St. Petersburg: tipografiya tovaristva «Obshchestvennaya Pol'za», 1904. P. 312.
12. Fatah Abdel A. History of childish practice and legislative regulation in the 19th century / Anna Abdel Fatah // Pravovyy chasopys Donbasu. 2020. №. 1 (70). P. 38-46.
13. Konstitutsiya Ukrainy: Zakon vid 28.06.1996 No 254k/96-VR // Baza danykh «Zakonodavstvo Ukraini». VR Ukraini. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>